

Základy odpovědnosti států v mezinárodním právu veřejném

Leopold Skoruša

Právní následky protiprávního chování

1) oblast odpovědnosti

- pravidla primární – upravují chování subjektů mezinárodního práva
- pravidla sekundární – z pohledu Komise OSN pro MP – upravují právní následky porušení primárních pravidel
- urovnávání sporů v oblasti diplomatické ochrany
- Komise pro mezinárodní právo OSN – v 50. letech snahy o kodifikaci odpovědnostních pravidel

2) oblast donucení (sankce)

Základy odpovědnosti států

- jsou obsažena v obecném mezinárodním právu obyčejovém.
- návrh článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování, přijatý Komisí MP v r. 2001 zčásti kodifikuje právě obyčejové právo a současně obsahuje i některé prvky progresivního rozvoje, které teprve na základě praxe států nebo závazné smlouvy mohou získat právní závaznost.
- vychází z pojmu odpovědnost (responsibility), který zahrnuje následky protiprávního jednání států. Je nutné terminologicky odlišit termín „state responsibility“ od „international liability“, který je užíván pro odpovědnost za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem, které ovšem nejsou obsahem mé práce.

Odpovědnost států souvisí s pojmem „mezinárodně protiprávní chování.“ Podle čl. 1 Návrhu každé mezinárodně protiprávní chování států vyvolává jeho mezinárodní odpovědnost. Toto ustanovení je důsledkem široké koncepce mezinárodní odpovědnosti přijaté Komisí MP a bylo potvrzeno řadou případů. Tuto zásadu potvrdil i MSD v případě Corfu Channel¹.

Vznik odpovědnosti států závisí na naplnění mezinárodně protiprávního chování. Podle čl. 2 Návrhu je toto protiprávní chování založeno na dvou prvcích a to **porušení mezinárodního závazku států** někdy také označované jako objektivní prvek a **přičitatelnosti chování států**, označované jako subjektivní prvek. Přičemž protiprávní chování může spočívat v konání nebo opomenutí. Z tohoto označení můžeme dovodit, že naplnění protiprávního chování musí obsahovat jak objektivní tak subjektivní část. Přičitatelnost chování států označena jako subjektivní prvek má určitou souvislost s úmyslem státu se určitým způsobem chovat nebo jeho vědomím o takovém chování. Porušení mezinárodního závazku pak představuje porušení platného mezinárodního práva, tedy objektivní část. O tom, zda se jedná o objektivní nebo subjektivní část protiprávního chování závisí na okolnostech případu a také na obsahu primárního závazku.

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Corfu_Channel_incident

Každé mezinárodně protiprávní jednání státu vyvolává jeho odpovědnost. Nicméně v teorii mezinárodního práva se ale objevovaly i jiné koncepce.

První z nich představil italský pozitivista D. Anzilotti, který pojal právní následky mezinárodně protiprávního chování výlučně v civilistickém pojetí, tj. pouze jako bilaterální vtaž mezi delikventem a poškozeným, kde delikvent má reparační závazek vůči poškozenému a ten má zase subjektivní právo na reparaci. Anzilotti viděl jako jediný následek protiprávního chování státu v náhradě škody.

Jiný přístup je spojen s H. Kelsenem. Jako reprezentant normativismu vycházel z představy, že každý právní řád je založen na donucení. Jako hlavní právní následek protiprávního chování viděl oprávnění poškozeného státu reagovat sankcí vůči státu odpovědnému.

Třetí koncepce, která nakonec při kodifikaci odpovědnosti států v Komisi MP převládla, jednoznačně souvisí se jménem Robert Ago. Ten vychází z názoru, že následky mezinárodně protiprávního chování nemohou být omezeny pouze na reparaci nebo sankci. V mezinárodním právu, jako v každém právním systému, může protiprávní chování podle okolností vyvolat různé typy právních vztahů, tedy jak náhradu škody, tak i potrestání.

- podle obyčejového práva - každé právní chování státu vyvolává právní odpovědnost:
 - porušení platného mezinárodního závazku státu
 - otázka přičitatelnosti - takovéto chování je státu přičitatelné podle mezinárodního práva
- vypadáva oblast, které se říká problematika škodlivých činností státu, které nejsou MPV zakázány
- jednání osoby, která jedná ve zmocnění státu = jednání státu podle MPV – mohou to být osoby, společnosti, organizace (ostraha objektů, věznice) – jedná se tedy nikoli o státní orgán, ale o právnickou osobu
- chování povstaleckých hnutí – rozlišuje se, zda takovéto hnutí nastolí novou vládu státu nebo dojde k odtržení části země a vytvoření státu nového – pokud dojde k potlačení hnutí, pak se jednání povstalců státu nepřičítá; pokud má vláda možnost ovlivňovat řízení skupin, pak je možno státu činy povstaleckých skupin přičíst

Okolnosti vylučující protiprávnost

Každé mezinárodně protiprávní jednání státu vyvolává mezinárodní odpovědnost. Návrh však pamatuje i na okolnosti, jejichž výskyt protiprávnost vyloučí. Okolnosti vylučující protiprávnost nemají vliv na platnost a trvání mezinárodního závazku. Okolnost vylučující protiprávnost pouze pozastavuje účinky závazku vůči státu, který se okolnosti vylučující protiprávnost dovolává. To však platí jen po dobu, po níž okolnost vylučující protiprávnost trvá. Zanikne-li tato okolnost, účinnost příslušného mezinárodního závazku vůči státu se obnoví.

Okolnost vylučující protiprávnost musí prokázat stát, který se prostřednictvím okolnosti vylučující protiprávnost zbavuje své odpovědnosti. Skutečnost, že se stát dovolá vyloučení protiprávnosti nevylučuje nárok postiženého státu na odškodnění hmotných ztrát, jež mu chováním jiného státu zbaveného protiprávnosti vznikly. Ovšem žádnou z okolností vylučujících protiprávnost nelze zdůvodnit porušením kogentní normy obecného mezinárodního práva.

Návrh počítá se šesti důvody vylučující protiprávnost:

- **Souhlas poškozeného státu** – jedná se o platný, předem daný, jednoznačný a skutečně vyjádřený souhlas přičitatelný státu podle mezinárodního práva s určitým chováním jiného státu.
- **Sebeobrana (legitimní obrana)** – právo na sebeobranu je přirozené právo každého napadeného státu, to znamená, že napadený stát, který ať už individuálně či kolektivně vykonává sebeobranu proti agresorovi v souladu s Chartou OSN, nejedná protiprávně, tzn. neneseme mezinárodní odpovědnost. Sebeobrana se připouští jako ozbrojená reakce na aktuální (přítomný, uskutečněný) ozbrojený útok a lze ji ze strany oběti agrese ihned realizovat. Není naopak dovolen jako prostředek k odvrácení pouhé hrozby takovým útokem.
- **Protiopatření** – je takové chování postiženého státu, které má donutit stát, jenž se dopustil mezinárodně protiprávního chování, aby od takového chování upustil a způsobenou újmu odčinil. Protiopatření nemá působit jako prostředek potrestání škůdce. Volba protiopatření je omezena zákazem použití síly.
 - Stát aplikující protiopatření nesmí jednat v rozporu s principy ochrany základních lidských práv a svobod,
 - nesmí svým protiopatřením porušit kogentní normy ani zasáhnout proti chráněným osobám v rámci mezinárodního humanitárního práva,
 - nesmí směřovat ani proti diplomatickým zástupcům cizího státu,
 - musí být zachována a respektována nedotknutelnost diplomatických nebo konzulárních misí, prostor, archívů a dokumentů,
 - musí rovněž brát zřetel na zásady v oblasti ochrany životního prostředí,
 - u provádění protiopatření je důležitým principem proporcionalita,
 - protiopatření mají být úměrná závažnosti protiprávního jednání jiného státu, na které protiopatření reaguje.
 - před použitím protiopatření má poškozený stát povinnost vyzvat protistranu k ukončení protiprávního chování a nabídnout jednání,
 - protiopatření současně nesmějí poškodit zájmy třetích států,

Bylo-li protiopatření zahájeno musí být následně bez zbytečného odkladu přerušeno, a to tehdy, jestliže stát sám ukončil protiprávní chování nebo pokud se spor projednává u soudu či tribunálu, který má pravomoc přijímat závazné rozhodnutí. Protiopatření se musí rovněž ukončit, splní-li svůj účel a musí být namířeno jen proti odpovědnému subjektu, protože je subjektivním právem poškozeného státu.
- **Vyšší moc (vis maior) a nahodilost** - jsou případy, kdy následkem neodvratné či nepředvídané vnější události, která existuje mimo rámec státu a bez jakéhokoli jeho přičinění, se stát sice dopustí protiprávního chování, ale v dané situaci nastanou objektivní důvody, které ho zprostí od odpovědnosti právě za toto protiprávní chování. V případě vyšší moci jsou těmito důvody působení přírodních sil, jako jsou přírodní katastrofy, povodně nebo extrémní sucho, kdy v žádném případě nemá podíl lidské zavinění. U náhodné události jde rovněž o objektivní nemožnost, která je nepředvídatelná a je mimo stát a jeho vliv, avšak je způsobena lidským

faktorem. Tady se řadí případy související s válečnými událostmi nebo ztráta územní výsosti v důsledku válečné okupace nebo činnosti povstaleckého hnutí. Jako důvod vylučující protiprávnost slouží vyšší moc pouze v případě, že stav vyšší moci nebyl chování dotyčného státu vyvolán a stát nemohl výskyt tohoto stavu předpokládat.

- **Tíseň** - jedná se o situace krajního nebezpečí, kdy osoba v postavení státního orgánu či obdobného orgánu jedná v rozporu se závazkem svého státu, protože v daném okamžiku nemůže pro svou záchranu či záchranu jí svěřených osob vykonat něco jiného, např. pilot přistane s letadlem na území jiného státu pro poruchu. Obdobně jako v situacích vyšší moci platí, že stav tísně nesmí být výsledkem jednání dotyčného státního orgánu a protiprávní jednání s cílem zachránit život nesmí vyvolat srovnatelné či dokonce větší nebezpečí.
- **Krajní nouze** – podle tradičního práva byl stát oprávněn dovolat se stavu krajní nouze vždy, když nabyl přesvědčení, že jsou aktuálně dotčeny či jen ohroženy jeho životní zájmy. Z titulu krajní nouze mohl stát kdykoliv jednat v rozporu s kteroukoli normou mezinárodního práva, a tím zasáhnout do právní sféry druhého státu. Stát se nemůže dovolávat stavu nouze v případě, že se jedná o mezinárodní závazek, který sám vylučuje tuto možnost nebo kdy stát dovolávající se stavu nouze, sám ať už z nedbalosti nebo úmyslně přispěl k tomuto stavu. Stejně tak jsou stanoveny podmínky, za kterých se stát může dovolat stavu nouze, jednak musí jít o podstatný zájem státu, států nebo mezinárodního společenství jako celku, kdy tento zájem je širší než existenční a zároveň se jedná o jediný způsob, jak se stát chránit proti vážné a bezprostřední hrozbě.
- výkon práva, které reaguje na předchozí protiprávní jednání jiného státu – případ sebeobranu
- protiopatření (represálie) – reaguje na jakékoli mezinárodněprávní protiprávní chování, jedná se o výkon práva, nejde o protiprávní chování
- souhlas poškozeného státu – vylučuje protiprávnost chování
- vis maior a náhodná událost – z objektivních důvodů není možné, aby stát jednal v souladu s mezinárodním závazkem, př. přírodní katastrofa, zemětřesení, povodeň; náhodná událost-nemusí být způsobena přírodními silami – např. povstání na části jeho území, které stát neovládá
- tíseň – případy, kdy původce chování (orgán státu) nemá jinou možnost pro záchranu svého života nebo životů jiných osob, které jsou mu svěřeny do péče – př. velitel vojenské lodi bez povolení zaplul do vod jiného státu, protože hrozilo nebezpečí katastrofy (ztroskotání)
- stav krajní nouze – poslední prostředek, nebezpečí, které státu hrozí státu jako celku, stát volí mezi nebezpečím a porušením mezinárodního závazku

Právní důsledky protiprávního jednání

- primární závazek nezaniká, ale nadále trvá
- reparační povinnost – stát je povinen provést plnou reparaci za jakoukoliv způsobeno škodu protiprávním chováním státu, 3 formy reparace:

- 1 restituce = obnovení stavu před protiprávním jednáním státu, pokud je to možné
- 2 kompenzace = pokud není možná restituce, jakákoliv finančně způsobená škoda včetně ušlého zisku
- 3 satisfakce = způsob odčinění nehmotné morální újmy, různé projevy uznání, vyjádření lítosti, omluva, rozhodnutí arbitrážního orgánu, jiné způsoby – potrestání konkrétních osob, které způsobily vznik odpovědnosti státu

- z hlediska podstaty se rozlišuje běžné protiprávní jednání (porušení dispozitivních závazků) a porušení závazků ius cogens (dříve mezinárodní zločin státu)

Porušení závazků státu

- bilaterální smlouvy
- multilaterální smlouvy
- otázka protiopatření, které státy mohou uplatňovat

Odpovědnost jiných subjektů mezinárodního práva

- odpovědnost mezinárodních organizací – střetává se několik koncepcí, které vychází pojetí subjektivity mezinárodních organizací; odpovídají za své mezinárodní závazky; rozdíly z hlediska velikosti – jednotný model pro mezinárodní organizace je složitý
- odpovědnost státu nezbavuje odpovědnosti osob, které způsobily porušení mezinárodního práva – odpovědnost jednoho nevylučuje odpovědnost druhého

Mezinárodní odpovědnost za škodlivé následky činností

- není mezinárodním právem NEZAKÁZANÁ
- odpovědnost je povinností založená primárními závazky, není to odpovědnost vyplývající ex lege či ex contractu
- jediná známá mezinárodní smlouva – 1972 Úmluva o odpovědnosti za škody způsobené kosmickými objekty – absolutní odpovědnost státu za objekty, které vyšle
- ekologické škody, používání jaderné energie, přeprava ropy po moři – řeší to způsobem občanskoprávní odpovědnosti provozovatelů – státy přijímají úmluvy, kterými sjednocují pravidla občanskoprávní odpovědnosti